

ποκλείσουμε τα έθιμα/δρώμενα/τελετές, που αποτελούν τον ομφάλιο λώρο του θεάτρου. Νά που τώρα στο τέλος του αιώνα αναβιώνει πάλι, με μιαν άλλη οπτική και μεθοδολογία, αυτό που ήταν της μόδας στις αρχές του αιώνα μας: το ζήτημα της καταγωγής του θεάτρου. Τώρα βέβαια πλέον απαλλαγμένο από το ιδεολογικό φορτίο του εξελικτικισμού. Το θέατρο είναι ζωή, κατά τη σοφή διατύπωση του Peter Brook, και πολλών άλλων πριν από αυτόν, συμπτυκνωμένη ζωή. Τι είναι τότε η τελετουργία;

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

W.A. YATES

Theatre in Vienna. A critical history 1776-1995

Cambridge University Press 1996 (Cambridge Studies in German),

σελ. XXIII, 326, 31 εικ., 1 χάρτης, ISBN 0-521-42100-4

«This is the first general history in English of the theatre in Vienna, the one German-speaking city which in the late eighteenth century and for most of the nineteenth sustained a theatrical life comparable to that of Paris or London. The book covers this theatrical culture from the beginnings of modern theatre in 1776 to the present day, relating it to social, political and intellectual history and charting how Viennese theatre has reflected political and social change (from the Josephinian reforms to Metternich, the rise of anti-Semitism and the collapse of the Austro-Hungarian monarchy, the Anschluss and the modern republic). It focuses primarily on the most important and productive theatres: the Burgtheater of the nineteenth and early twentieth century and the commercial theatres that housed Viennese dialect comedy and operetta. Particular emphasis is placed on the dramatists and composers from whom the lasting importance of the theatres chiefly derives, and on the ideological pressures reflected in the repertory, in censorship (to which one chapter is devoted) and in press reception. The book draws on original documents including diaries, memoirs and reviews, and is fully accessible to general readers as well as specialists». Έτσι αυτοπαρουσιάζεται ο τόμος στο «αυτό» του εξώφυλλου. Εν πρώτοις πρέπει να λεχθεί, πως εν γένει δεν υπερβάλλει, πράγματι η ιστορία του θεάτρου της Βιέννης, της τρίτης μητρόπολης της Ευρώπης στην εποχή του αστισμού, δεν ήταν και δεν είναι ιδιαίτερα γνωστή έξω από το γεωμανόφωνο χώρο. (Υπάρχουν μόνο κάποιες ξενόγλωσσες μονογραφίες, που είτε έχουν μια στενότερη σκοπιά, δηλαδή παρακολουθούν τμηματικά τη θεατρική ιστορία της πόλης, όπως του Roger Bauer, *La Réalité, royaume de Dieu. Études sur l'originalité du théâtre Viennois dans la première moitié du XIXe siècle*, München 1965 ή είναι μονογραφίες που αναλύουν τη ζωγραφική και την εν γένει πνευματική ατμόσφαιρα της Βιέννης, ειδικά στην περίοδο 1880-1930, όπως η μονογραφία του B. Grimschitz, *Les Peintres autrichiens du Biedermeier au début de l'art moderne*, Wien 1963 ή με ένα γενικότερο πρίσμα του συνόλου του πνευματικού βίου C. E. Schorske, *Fin-de-siècle Vienna: Politics and Culture*, New York 1961, 5η εκδ. 1980).

Ο συγγρ., καθηγητής της Γερμανικής στο Πανεπιστήμιο του Exeter, έχει δημοσιεύσει ως τώρα κυρίως για Αυστριακούς δραματογράφους, όπως ο Franz Grillparzer (*Grillparzer: A critical introduction* 1972, «Die Jugendeindrücke wid man nicht los...: Grillparzer's Relation to the Viennese Popular Theatre», *Germanic Review* 48, 1973, σσ. 132-149· «Grillparzer und die Rezensenten», στον τόμο: H. Haider-Pregler/E. Deutsch-Schreiner (eds.), *Stichwort Grillparzer*, Wien / Köln / Weimar 1994, σσ. 17-28), ο Johann Nepomuk Nestroy, περίτου άγνωστος στην Ελλάδα, αλλά σπουδαίος κωμωδιογράφος και λαϊκός ηθοποιός (*Nestroy and the Critics*, Columbia 1994, *Nestroy: Satire and Parody in Viennese Popular Comedy* 1972, από τον οποίο έχει εκδώσει από το 1992 και μερικές κωμωδίες, βλ. επίσης «The idea of the "Volksstück" in Nestroy's Vienna», *German Life and Letters*, n.s. 38, 1984-85, σσ. 462-473· «Nestroy in 1847: *Der Schützling* and the decline of Viennese popular theatre», *Modern Language Review* 88, 1993, σσ. 110-125 κτλ.), για το θέατρο του μοντερινισμού στη Βιέννη (*Schnitzler, Hofmannsthal, and the Austrian Theatre*, New Haven/London, Yale UP 1992· «The contentious reception of *Professor Bernhardi*: documentation in Schnitzler's collection of press cuttings», στον τόμο: E. Timms/R. Robertson (eds.), *Vienna 1900: From Altenberg to Wittgenstein*, Edinburgh UP 1990, σσ. 108-125), αλλά και για το Biedermeier (τη φάση της διακυβέρνησης της χώρας από τον Metternich 1815-1848) («The Biedermeier Mozart», στον τόμο M. Swales (ed.), *London German Studies V*, London 1993, σσ. 19-33) και το λαϊκό θέατρο της Βιέννης εν γένει (W. E. Yates/R. P. Mc Kenzie (eds.), *Viennese Popular Theatre. A Symposium*, Exeter 1985). Με αυτές τις ειδικότητες και τις ερευνητικές επιδόσεις, κυρίως στο λαϊκό θέατρο των προαστίων, τη δραματολογία του 19^{ου} αιώνα και του μοντερινισμού και τη διερεύνηση της απήχησης στον Τύπο, ο Yates αποδεικνύεται ένας από τους καταλληλότερους στον αγγλόφωνο χώρο να πραγματευθεί το σύνθετο αυτό θέμα.

Και πράγματι: κατορθώνει αυτό που φανερώνει συνήθως τον ώριμο ερευνητή, που κατέχει στην εντέλεια το υλικό του - το βιβλίο είναι εμπειριστατωμένο, υπεύθυνος οδηγός για τον ειδικό μελετητή και διαβάζεται ευχάριστα, ως εισαγωγή στο θέμα για ένα ευρύτερο αναγνωστικό κοινό. Βέβαια η αρχή, το έτος 1776, με την ανακήρυξη του Theater nächst der Burg ως εθνικής σκηνής και την καθιέρωση της γερμανικής ως επίσημης γλώσσας του θεάτρου (αυλική γλώσσα ήταν η ιταλική, η γλώσσα της ντελιγκέντσας τα γαλλικά), είναι κάπως συμβατική, γιατί η Βιέννη έχει να επιδείξει την εποχή του Μπαρόκ και του Ροκοκό, από τις αρχές δηλαδή του 17^{ου} αιώνα κιόλας, μια σημαντική δρατηριότητα στην ιταλική όπερα, στο αυλικό και λαϊκό θέατρο, στο θέατρο των Ιησουιτών κι άλλων ταγμάτων, στο κουλθοθέατρο και το αυτοσχεδιαζόμενο θέατρο, που επίσης συγκρίνεται με το Παρίσι και το Λονδίνο (το δεύτερο, όπως είναι γνωστό, στο 17^ο αιώνα παρουσιάζει κι ένα μεγάλο κενό). Παραπέμπω πρόχειρα στη θεατρική ιστορία της Ευρώπης του H. Kindermann (*Theatergeschichte Europas*, τόμ. Ε', Salzburg 1962, σσ. 13-152, 270-366). Βέβαια τα πρώτα κεφάλαια παραπέμπουν στην προϊστορία, στα δύο αυλικά θέατρα και τις αντιδράσεις του Διαφωτισμού στη λαϊκή αυτοσχέδια κωμωδία (*Hanswurststreit*), που ήταν πάντα ιδιαίτερα αναπτυγμένη στη Βιέννη, αλλά δεν αναφέρει καθόλου το όνομα του Pietro Metastasio, ο οποίος επί δεκαετίες οργάνωνε το αυλικό θέατρο κι έχει γράψει στη Βιέννη τα περισσότερα από τα περίφημα λιμπρέτα του, από τα οποία ένα θα μεταφράσει και ο Ρήγας στα ελληνικά. Ωστόσο

αυτές είναι λεπτομέρειες, γιατί από κάπου πρέπει να αρχίζει μια ιστορία σαν αυτή, και ο συγγρ. δεν είχε σκοπό να γράψει ολόκληρη την ιστορία του θεάτρου της Βιέννης, από τα μεσαιωνικά χρόνια. Το 1776 ο Ιωσήφ Β', πέρα από την ανακήρυξη του Burgtheater ως εθνικής σκηνής υπέγραψε και την ιστορική διαταγή της απόλυτης ελευθερίας των θεάτρων και θεαμάτων, αφαιρώντας από τις δύο αυλικές σκηνές (Burgtheater και Kärntnerthortheater) τα προνόμια και δημιουργώντας έτσι τις βάσεις για μια σφύζουσα θεατρική ζωή, που εκδηλώνονταν δίπλα στις κεντρικές σκηνές κυρίως στο θέατρο των προαστίων, όπου καλλεργούνταν ποικίλα θεατρικά είδη, από την παρωδία (και της ελληνικής μυθολογίας) έως τις κωμωδίες παραμυθιών, από το μπαλέτο και το μελόδραμα έως τις κωμωδίες με μηχανικά εφέ.

Οι αρετές της εργασίας βρίσκονται κυρίως στην πιο σφιχτή σύνδεση της θεατρικής με την κοινωνική και πολιτική ιστορία. Ως μελετητής του Τύπου ο Yates είναι σε θέση να παρακολουθήσει και τη γενικότερη πνευματική ατμόσφαιρα, να αναλύσει τις επιπτώσεις και αντιδράσεις στη θεατρική ζωή, να παρουσιάσει διαχρονικά θέματα όπως η πρόσληψη και τη λογοκρισία. Το επισημαίνει στον πρόλογο: «The evolution of the theatre there [London, Paris] illustrates basic problems of theatre history as a discipline: the relation of the theatre to social change (reflected in changes in the public and its expectations), to political pressure (reflected most directly in censorship) and to the cultural climate (manifested most explicitly in press reviews). Vienna also provides a notable contrast to the English theatre: in the survival of the repertory system, in the practice of subscription (*abonnement*), in the level of state subsidy - all symptomatic of a culture in which the theatre and theatre-going have a central place in public and political consciousness. The importance of Vienna in the history of drama, opera, and operetta is such that anyone working on subjects connected either with international theatre history or with German-speaking drama needs information on the Viennese theatre; yet there is no general history of it in English to complement monographs on the main dramatists (Grillparzer, Raimund, Nestroy, Anzengruber, Schnitzler, Hofmannsthal) and composers (Haydn, Mozart, Beethoven, Johann Strauss, Richard Strauss)» (σ. XV).

Για το θέατρο της Βιέννης ωστόσο δεν υπάρχει κανένα λεξικό ή reference book όπως για το Παρίσι (Nicole Wild, *Dictionnaire des théâtres parisiens au XIXe siècle. Les théâtres et la musique*, Paris 1989) ή το Λονδίνο (Diana Howard, *London Theatres and Music Halls 1850-1950*, London 1970). Διαθέτει όμως εμπεριστατωμένες μονογραφίες, όπως την ιστορία του λαϊκού θεάτρου της Βιέννης του Otto Rommel (*Die Alt-Wiener Volkskomödie. Ihre Geschichte vom barocken Welt-Theater bis zum Tode Nestroys*, Wien 1952, σχεδόν 1000 σελίδες) ή πρόσφατα την ιστορία του θεάτρου της Βιέννης από τις αρχές έως το τέλος του Πρώτου παγκόσμιου πολέμου από τη γραφίδα του Νέστορος της θεατρικής ιστοριογραφίας της Βιέννης Franz Hadamowsky (*Wien. Theatergeschichte. von den Anfängen bis zum Ende des Ersten Weltkriegs*, Wien 1988, επίσης κοντά στις 1000 σελίδες). Ο Yates, σε βιβλιοκρισία του (*Modern Language Review* 85, 1990, σσ. 515-518) κριτικάρει το μνημειώδες έργο («admirably packed with facts»), ότι δίνει μια depoliticized history, που βασίζεται κυρίως στην παράθεση γεγονότων και δεν εντάσσει τη Βιέννη σε διεθνή συμφραζόμενα. Η παρατήρηση δίκαιη είναι (εν γένει) και άδικη (για το συγγρ.): ο Hadamowsky, υπέρογκως στα 1988, ήταν κυρίως βιβλιογράφος και καταγραφάας των παραστάσεων, διευθυντής, για πολλά χρόνια, της θεατρικής συλλογής της

Εθνικής Βιβλιοθήκης και εκδότης αρχαιακών τεκμηρίων· δεν ήταν ο αρμόδιος να παρουσιάσει μια τέτοια σφαιρική και πολυστρωματική ανάλυση της θεατρικής ιστορίας· αυτό έχει σκοπό να το κάνει ο Yates: «it might be possible to retell the story placing more emphasis on the wider context, giving more sense of swings in intellectual history and of the international scene, particularly the relation between Vienna and other theatrical centres. In a sense, this present book is an attempt to redress the balance, albeit with a different time-scale, and for English-speaking readers» (σσ. XV εξ.).

Και εξηγεί τις μεθοδολογικές του επιλογές: «The history either of a single theatre or of the theatrical life of a whole city or nation is part of a wider cultural history; what I am attempting is to provide an account of the theatrical culture of Vienna since the late eighteenth century, relating it to the social, political, and intellectual history of the city, and keeping international comparisons in mind throughout. It is an attempt to chart how Viennese theatre has reflected the changing pattern of political and social life, and how those pressures have been played out in the politics of the theatre itself. The account treats both court (later state) theatres and commercial theatres and centres mainly on organisation, repertoire, and reception - that is, on the politics of the theatre, with developments in the theatre related on the political and social background. The subjects it covers include the buildings of the theatres, their situation in an expanding city, and organizational changes within them; the contrast and interrelation of court or state theatres and commercial theatres; theatre repertoires as reflections of developing tastes, with particular emphasis on the dramatists and composers on which the lasting importance of the theatres concerned rests; and ideological pressures reflected in the repertory and in reception» (σ. XVI).

Αυτές οι επιλογές, περίπου αυτονόητες για μια σύγχρονη θεατρική ιστοριογραφία, οδηγούν ωστόσο και σε ορισμένες παραλείψεις· π.χ. όλες οι ιστορίες του βιεννέζικου θεάτρου δίνουν πολύ μεγάλη έμφαση στους ηθοποιούς, γιατί η υποκριτική τέχνη ήταν, ιδίως το 19^ο και στις αρχές του 20^ο αιώνα, στο υψηλότερο σημείο σε όλο το γερμανόφωνο χώρο. Ο Yates περιορίζει τον τομέα αυτό, και δίνει περισσότερη έμφαση στη δραματουργία και την ερμηνεία της, στην ανάλυση των θεατρικών επιχειρήσεων, στις ιδεολογικές πιέσεις και απηχήσεις, στο νομικό πλαίσιο και τη θεατρική «πολιτική» κτλ. Επειδή έχει άμεση πρόσβαση σε κάθε είδος πηγών (και τον Τύπο), καθώς και στο σύνολο των σχετικών μελετημάτων, και διαθέτει πολύχρονη εμπειρία στη διερεύνηση του χώρου αυτού και είναι άριστος γνώστης της βιεννέζικης διαλέκτου, η πολυστρωματική ανάλυση, που δεν προχωρεί από θεατρικό σχήμα σε θεατρικό σχήμα, αλλά δίνει αμέσως συνθέσεις και συγκρίσεις, πρέπει να θεωρηθεί ιδιαίτερα πετυχημένη. Βεβαία η μονογραφία μπορεί να στηριχθεί σ' ένα πυκνό στρώμα προεργασιών κάθε είδους και εμβέλειας, σκοποθεσίας και μεθοδολογίας· η ερευνητική κατάσταση είναι εξαιρετικά ικανοποιητική, αν την συγκρίνουμε π.χ. με τη θεατρική ιστοριογραφία της Αθήνας.

Για τις μεθοδολογικές επιλογές και τον τρόπο παρουσίασης ενημερώνει η «Preface» (σσ. XV εξ.). Για την παρουσίαση της δομής της μονογραφίας ίσως σκόπιμο είναι να αναφερθώ στους τίτλους των κεφαλαίων και να αναλύσω εν συντομία το περιεχόμενό τους: 1. The establishment of the «city of theatre» (σσ. 1 εξ.): παρουσιάζει τις δύο αυλικές σκηνές, την κατάργηση των μονοπωλίων τους μέσα

στα πλαίσια των γενικότερων μεταρρυθμίσεων του Ιωσήφ Β', την επίδραση του Διαφωτισμού (επιβολή των γερμανικών, απαγόρευση του αυτοσχεδιαζόμενου κωμικού θεάτρου), την πρώτη άνθηση των εμπορικών θεάτρων των προαστίων· 2. *Censorship* (σσ. 25 εξ.): για το θεσμό της προληπτικής λογοκρισίας, ως το 1848 ιδιαίτερα σκληρής και περιοριστικής (στο ελίμετρο δημοσιεύεται ένα κείμενο του Nestroy, όπου απαντάει στους λογοκριτές σε καθεμιά από τις παρατηρήσεις τους), μετά το 1848 πιο χαλαρής αλλά υπαρκτής· 3. *The Old Burgtheater* (σσ. 49 εξ.): καλύπτει τις διευθύνσεις και την πολιτική ρεπερτορίου έως το 1888, όταν χτίστηκε το νέο (σημερινό) *Burgtheater*, 4. *Commercial theatres in «Old Vienna»* (σσ. 86 εξ.): συζητάει, με ιδιαίτερη έκταση, τα θέατρα των προαστίων, την οικονομική διαχείρισή τους, ρεπερτόριο και ηθοποιούς, την απήχηση των έργων και παρωδιών στον Τύπο και τον κόσμο, τη διαλεκτική κωμωδία και την εξεφάνισή της, τις τεχνικές παραπλάνησης της λογοκρισίας κτλ.· 5. *Opera and operetta* (σσ. 138 εξ.): δίνει την εξέλιξη της ιταλικής και γερμανικής (αργότερα και γαλλικής) όπερας στη Βιέννη και τη γέννηση της οπερέτας, 6. *The late nineteenth century: new foundations* (σσ. 159 εξ.): αναφέρεται στην ίδρυση νέων θεατρικών σχημάτων με σαφώς ιδεολογικότερες προδιαγραφές (*Wiener Stadttheater, Deutsches Volkstheater, Raimundtheater*), 7. *Modernism at the end of the monarchy* (σσ. 178 εξ.): για τις εξελίξεις στο δράμα, την όπερα και οπερέτα, εμφανίζεται ως πολύ σύντομο κεφάλαιο, που δεν καλύπτει ικανοποιητικά τις εξελίξεις στην υποκριτική και σκηνοθεσία, 8. 1918-1945 (σσ. 199 εξ.): συνδέει τις θεατρικές εξελίξεις του Μεσοπολέμου με την οικονομική κρίση, τον Εξπρεσιονισμό, τον Αυstroφασισμό και το Anschluss (ο Αυstroμαρξισμός δεν αναφέρεται, ούτε η πρώτη εργατική πολυκατοικία του κόσμου, το τεράστιο *Karl-Marx-Hof*, που υπάρχει σήμερα ακόμη), 9. *The Second Republic* (σσ. 228 εξ.): δίνει εν συντομία τις μεταπολεμικές εξελίξεις.

Ιδιαίτερα σημαντικά είναι τα επίμετρα: το πρώτο (σσ. 246 εξ.) δημοσιεύει 16 αρχαιακά ντοκουμέντα, κυρίως του 19^{ου} αιώνα, που διαφωτίζουν πλευρές της θεατρικής ζωής, και το δεύτερο (σσ. 260 εξ.) πληροφορείς για ερευνητικά κέντρα που ασχολούνται με τη θεατρική ιστοριογραφία της πόλης: «*Vienna is not just a city of live theatre tradition; it is also a centre for academic research in theatre history, with a number of important collections*» (σ. 260): 1) *To Institut für Theaterwissenschaft* του Πανεπιστημίου «was founded in 1943, the first holder of the chair being Heinz Kindermann; he was reinstated in 1954. The Institute is accommodated in the former Imperial Palace, overlooking the Michaelerplatz. By the end of the 1970s it offered the most comprehensive course of study in German-speaking Europe. Since 1955 the journal *Maske und Kothurn* has been edited within the Institute; and its research productivity is well exemplified in the Bibliography to this book, both in the many dissertations listed and also in the publications of its staff. These include notably four current holders of professorial chairs, Wolfgang Greisenegger, Hilde Haider-Pregler, Johann Hüttner, and Ulf Birbaumer» (σ. 260)· 2) το Θεατρικό Μουσείο της Αυστρίας, 3) η θεατρική συλλογή της Εθνικής Βιβλιοθήκης (υπάρχει από το 1921), η 4) *Wiener Stadt- und Landesbibliothek* (με πολλά αυτόγραφα δραματουργών και θιασαρχών, συλλογή του Τύπου με ευρετήριο από το 1900), 5) τα κρατικά αρχεία (κυρίως το *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*). Ακολουθούν οι υποσημειώσεις (σσ. 264 εξ. με πλούσιες αναφορές στον Τύπο και σε ανέκδοτο υλικό) και η βιβλιογραφία (σσ. 291 εξ.) που χωρίζεται σε άμεσες πηγές, μελετήματα για το

θέατρο της Βιέννης, για άλλες πόλεις, και σε γενικές εργασίες και βοηθήματα. Τον τόμο κλείνει ένα ευρετήριο (σσ. 315 εξ.) θεάτρων, ονομάτων και τόπων, καθώς και έργων και τίτλων.

Πρόκειται για ένα απόκτημα της διεθνούς θεατρικής ιστοριογραφίας, ειδικά στην εποχή μας, όπου τα αγγλικά έχουν γίνει η *lingua franca* σχεδόν όλου του κόσμου και η γνώση ξένων γλωσσών, στους αγγλόφωνους, έχει περιοριστεί στο ελάχιστο. Το έργο, που διαβάζεται ιδιαίτερα ευχάριστα, δίνει μια πολυεπίπεδη σύνθεση της ιστορίας της τρίτης θεατρούπολης της Ευρώπης από την εποχή του Διαφωτισμού έως σήμερα, συνδέοντας στενότερα τη θεατρική ιστορία με την πολιτική, κοινωνική και γενικότερα πολιτισμική ζωή. Αυτό που δεν παρουσιάζει είναι 1) η σημαντική ιστορία του θεάτρου της πόλης από τα μεσαιωνικά χρόνια ως το 1775, όπου κατά καιρούς (π.χ. το 17^ο αιώνα) και σε ορισμένους τομείς (π.χ. ιταλική όπερα) είχε και πρωταγωνιστική θέση στην Ευρώπη, 2) η λεπτομερέστερη επισήμανση της ιδιαιτερότητάς της μέσα στην ιστορία του θεάτρου στις γερμανόφωνες χώρες (αυτή η συγκριτική διάσταση δεν τονίζεται αρκετά, ο συγγρ. δίνει περισσότερη έμφαση στην «κοσμοπολίτικη» σύγκριση με το Λονδίνο και το Παρίσι), και 3) η λειτουργία της πόλης (και κυρίως του Burgtheater) ως μητρόπολης του θεάτρου και πρότυπο στον αχανή χώρο της Αυστροουγγαρίας και των Βαλκανίων γενικότερα (όλοι οι ηθοποιοί του Burgtheater είχαν πρώτα μια μακρόχρονη θητεία στις γερμανόφωνες σκηνές της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας, από την Τεργέστη και τη Ljubljana έως την Τρανσυλβανία και την Ουκρανία, κι από την Πολωνία έως το Zagreb, το Novi Sad και το Βελιγράδι). Για πολλούς λαούς της Βαλκανικής η επαφή με το θέατρο της Βιέννης, επίσημο και λαϊκό, ήταν η πρώτη θεατρική παιδεία, πριν προχωρήσουν μέσα στο 19^ο αιώνα στην ίδρυση εθνικών σκηνών στη δική τους γλώσσα (βλ. Β. Πούχχερ, *Η ιδέα του εθνικού θεάτρου στα Βαλκάνια του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1993). Βεβαίως αυτή η διάσταση διαφεύγει κάπως από τον ερευνητικό ορίζοντα του σοφού Εγγλέζου μελετητή.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

DAVID E. KUHNS

German Expressionist Theatre. The actor and the stage

Cambridge UP 1997, σελ. X, 311 ISBN 0-521-58340-3

Και αυτό το βιβλίο καλύπτει ένα σημαντικό κενό, γιατί οι μονογραφίες για το γερμανικό εξπρεσιονιστικό θέατρο 1916-1921, σε αντίθεση με τις σκηνοθεσίες του Meyerhold, του Craig, του Coreau και άλλων, δεν βρήκε τη διεθνή απήχηση στην έρευνα και στη θεατρική ιστοριογραφία, που θα έπρεπε να έχει, γιατί μερικές από τις πιο ακραίες εκφάνσεις της κλασικής avant-garde συνέβησαν στο χώρο του εξπρεσιονισμού, τόσο στη δραματουργία όσο και στη σκηνοθεσία και την υποκριτική. Η ξενόγλωσσα βιβλιογραφία, μη γερμανική, για το θέμα είναι πολύ περιορισμένη: D. Calandra, «Georg Kaiser's *From Mom to Midnight*: the Nature of Expressionist Performance», *Theatre Quarterly* 6 (1976), σσ. 45-54· τις αγγλικές με-